

Les deesses mare en la cultura religiosa ibèrica

Carme Rusiñol i Pautas

La idea d'una mare protectora i nutrícia batega en l'ànima universal de l'ésser humà el qual, per mitjà de l'art, ha expressat i representat aquest sentiment amb figuracions plàstiques i esculturals des de la prehistòria amb les misterioses venus del paleolític. En el neolític, les grans mares que presideixen la revolució agrícola són el motlle ideològic que fornirà l'imaginari mític de les cultures abocades a la Mediterrània. Així, la idea símbol de la deessa mare és el tronc de l'arbre mític que estèn el seu brançam sobre tots aquests pobles que s'interrelacionen, lluiten, intercanvien objectes, idees, llengües i escriptures.

A l'entorn d'aquesta figura es desenvolupa un univers simbòlic que acompanya expressions de caire religiós i civil. L'imaginari col·lectiu crea tot un món metamòrfic en acció: l'aigua, les pedres, les flors i els animals envolten la presència de la mare protectora i nutrícia. Tanmateix, la benèfica deïtat agrícola, que fecunda els camps i protegeix la collita, no sempre s'expressa de la mateixa manera: pot potenciar la fecunditat femenina o afavorir la sexualitat masculina en els temples dedicats a la prostitució sagrada, pot recompensar o rebutjar les cereminònies i els rituals que, periòdicament, se li ofereixen, pot ser dispensadora de plaer o exigir sacrificis violents i sanguinaris...

Cada cultura, cada poble en farà la seva pròpia versió i la imatge de la Mare coneixerà nombrosos sincretismes. Contemplar el nostre passat és retrobar-nos amb la nostra ànima col·lectiva i, aquesta, no s'ha forjat només de guerres i malvestats, sinó també d'un ric pòsit ideològic. Un exemple poc conegut i estudiat seria la religiositat ancestral que expressaven els ibers, els nostres avantpassats del primer mil·lenni a C.

Rastrear la seva cultura i, principalment, la seva religiositat, representa un esforç important d'investigació però, malgrat la manca d'una documentació escrita sobre el fet religiós ibèric i d'un panteó mític concret, tenim indicis i troballes arqueològiques que ens indiquen rastres molt suggerents i, fins i tot, fiables.

La civilització ibèrica que s'estèn pel litoral mediterrani, des de Marsella fins a Gades, inclou àmbits geogràfics, llenguatges i aspectes culturals diversos. Els autors clàssics, Estrabó, Heròdot, Aviè etc, ens refereixen aquesta diversitat i la importància d'aquesta cultura en els intercanvis comercials que es donen en el moment de la colonització.

D'aquest impacte colonizador servem testimonis en objectes culturals, en inscripcions monetàries i, també, referències en fonts clàssiques que assenyalen una relació evident amb les deesses mare, venerades a l'Orient.

Els primers colonitzadors fenicis haurien introduït el culte d'Astarté en fundar Ebusos (Eivissa), el 654 a C. Al segle IV, l'antiga monarquia sacra és substituïda per monarquies guerreres i, en aquest moment, Astarté, la Gran Mare oriental de l'amor i la fecunditat femenina, es suplantada per Tànit, una versió de la nova cultura púnica-cartaginesa, representada en la bella escultura de la necròpolis de Puig des Molins (Eivissa).

Tanmateix, el llegat més fecund, el rebem, amb l'impacte de la colonització grecoromana.

Shulten, arqueòleg alemany de principis del S.XX, basant-se en l'Ora Marítima d'Aviè, ens parla de set santuaris, que resseguirien la costa mediterrània des de Port-Vendres (Vendres, sinònim de Venus) fins a Irún, a l'altra banda del Pirineu. Dedicats a la mare protectora dels mariners, Afrodita-Venus, és molt possible que s'hi practiqués la prostitució sagrada, ja que Venus és la personificació de la bellesa femenina i de l'amor carnal. Adorada, primer, com a força fecundant, en les societats patriarcals, el seu culte s'instrumentalitza per fomentar la sexualitat masculina.

Una altra divinitat d'arrel grega orientalitzant, la trobem en l'Àrtemis Efèsia de la cultura jònia. Estrabó, en el III llibre de la seva Geografia, afirma que els colonitzadors focues, procedents d'Èfes, exportaren el culte de la deessa mare Artemis Efèsia a Marsella, Roses i Empúries... Aquesta deïtat, hereva de la Gran Mare anatòlia Cíbele i adorada en el gran temple d'Èfes, propicia la fecunditat femenina, ensenya educació a les verges adolescents i distribueix els fruits i la mel.

En aquest llegat mític també hi és present la Gran Mare Demèter. Deessa del blat i de la vegetació és la mare nutrícia, proveïdora de les collites i, també, acull els difunts. A Ullastret, trobem pebeters amb la imatge de Demèter amb foradets per introduir espigues de blat, que s'ofereixen com ofrenes en els rituals de la Gran Mare que protegeix els cereals i ensenya les tècniques agrícoles. Aquests pebeters en forma de cap femení, apareixen, sovint, en molts espais sagrats ibèrics.

De la cultura religiosa ibèrica conservem un important llegat arqueològic funerari: necròpolis del tipus camp d'urnes en el nord-est, sepulcres turriformes, pilars-estela i cambres a la regió meridional, tombes aristocràtiques i cambres semisubterrànies al

sud-est peninsular. Seguint el ritual incinerador, el ibers enterren atuells, armes, objectes de ceràmica que complementen els aixovars funeraris, urnes, exvots, pebeters i, fins i tot, grans escultures en pedra com la Dama de Baza...

Els historiadors i arqueòlegs no mostren unanimitat a l'hora de jutjar la identificació simbòlica de les sorprenents escultures femenines, descobertes a finals del segle XIX i al llarg del segle XX, al sud-est de l'àrea ibèrica. Inicialment, l'arqueologia francesa les qualificà com a "dames", més endavant, s'insinua, tímidament, sacerdotesses, dames aristocràtiques, dames oferents... Encara que molts no neguen la seva significació sobrenatural, no afirmen, però, la seva condició divina, i molt menys les associen amb una Gran Mare, companya i protectora en el moment del traspàs al més enllà.

Les evidències són convincents: les estàtues, algunes trobades en càmeres funeràries, apareixen com a deesses sedents i entronitzades (Alcúdia) o dempeus amb ofrenes (Cerro de los Santos, Albacete), alades, amb coloms a la mà (Serreta d'Alcoi, Alacant, Baza, Granada) o elements vegetals i rosetes (Puig dels Molins, Eivissa), figuretes de reduïdes dimensions (Galera, Granada) o de grans dimensions (Alcúdia, Elx, Albacete...).

Esperem que, en un futur no llunyà, estudis aprofundits d'aquestes escultures o altres troballes arqueològiques puguin donar llum i obrir nous camins al tema de les deesses mare en la religiositat ibèrica.

Carme Rusiñol i Pautas
Juliol de 2010